

Тақризи

муқарризи расмӣ ба кори диссертатсионии Садирова Сумайро Саидахмадовна дар мавзуи «Таъсири гардолудкунандаҳо ба пайдошавии унсурҳои ҳосил дар дурағаҳои гетерозисии пахта дар шароити водии Ваҳши Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯйи ихтисоси 06.01.05-селексия ва тухмипарварии растаниҳои кишоварзӣ

Дар натиҷаи омӯзиши кори диссертатсионӣ ва автореферати Садирова Сумайро Саидахмадовна чунин хулосаҳо пешниҳод мешавад:

Диссертатсия аз 4 боб муқаддима, тавсифи умумии кор, натиҷаҳои таҳқиқот ва хулосаҳо дар ҳаҷми 160 саҳифаи чопи компютерӣ навишта шудааст, ки аз он ҷумла 27 ҷадвал, 1 расм ва рӯйхати адабиёт бо 222 номгӯй, аз он ҷумла 30 асари муаллифони хориҷӣ иборат мебошад. Муқаддима оид ба асосноккунӣ ва омӯзиши мавзӯ раवона шудааст.

Афзун гардонидани истеҳсоли умумии пахта ва баланд бардоштани ҳосилнокии он бо истифодаи навъҳои нав ва дурағаҳои гетерозисӣ талаботи истеҳсолоти кишоварзӣ ва саноати нассочӣ мебошад. Зеро муҳимтарин омили баланд бардоштани ҳосилнокии пахта доштани навъҳои устувору серҳосил ва дурағаҳои гетерозисӣ бо иқтидори баланди ҳосилнокӣ ва сифати нах мебошад. Ба даст овардани тухмии дурағаҳои гетерозисии дохилинамудӣ ва байнинамудии пахта тавассути гардолудкунӣ бо истифода аз оилаҳои занбӯри асал аҳамияти илмӣю амалӣ дошта, муҳимияти кори диссертатсиониро ташкил менамояд.

Дар қисми тавсифи умумии кори унвончӯ Садирова Сумайро Саидахмадовна оварда шудааст: мақсади таҳқиқот вазифаҳои таҳқиқот, объекти таҳқиқот, наwgонии илмӣ таҳқиқот, аҳамияти назарявӣ ва илмӣю амалии таҳқиқот, нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва ғ., ки тибқи талаботи Комиссияи олии аттестатсионии (КОА) назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиб дода шудааст.

Мақсади кори диссертатсионӣ омӯختани самаранокӣ ва рӯёндани тухмии дурағаҳои гетерозисии пахта бо истифода аз гардолудкунанда занбӯри асал бахшида шудааст. Ҳамзамон, муайян намудани самараи истифодаи оилаҳои занбӯри асал барои гардолудкунии дохилинамудӣ ва байнинамудии навъҳои пахтаи миёнанаҳ ва маҳиннаҳ чихати рӯёндани тухмии дурағаҳои гетерозисӣ мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот аз муайян намудани самаранокии гардолудкунии навъҳои пахта тавассути оилаҳои занбӯри асал ва дастӣ, баҳо додани нақши оилаҳои занбӯри асал дар гардолудкунӣ ҳангоми рӯёндани дурағаҳои гетерозисии пахта, омӯзиш ва муайян намудани самараи гетерозис дар дурағаҳои дохилинамудӣ ва байнинамудӣ аз рӯйи аломатҳои пурқимати хоҷагидорӣ, гузаронидани таҳлили қиёсии генотипҳои муносиб бо мақсади интиҳоб барои ҷуфткунӣ. Инчунин, муайян намудани роҳҳои ҷалби оилаҳои занбӯри асал барои

гардолудкунии пахта бо мақсади баланд бардоштани самаранокии иқтисодӣ дар истеҳсоли тухмии дурагаҳои гетерозисии пахта.

Боби 1. Ба таҳлили шарҳи мухтасари адабиёти илмӣ бахшида шудааст, ки аз 2 зербоби асосӣ иборат мебошад. Дар зербоби аввал асосҳои назариявии самаранокии гетерозис аз назари олимони ватанӣ ва хориҷӣ баррасӣ гардида, хулосагирӣ мешавад, ки истифодаи амалии самарани гетерозис дар як қатор зироатҳои кишоварзӣ татбиқи амалии худро ёфтаанд, аммо бинобар сабаби гарони истеҳсоли тухмиҳои гетерозисӣ ин раванд дар самти пахтапарварӣ, бахусус дар Ҷумҳурии Тоҷикистон камтар мавриди таваҷҷуҳи илмӣ қарор гирифтааст. Унвончӯ дар ин асос таҳқиқоти илмӣ дар самти ба даст овардани тухмии дурагаҳои гетерозисӣ тавассути занбӯргардолудкунӣ актуалӣ буданаширо арзёбӣ намудааст. Дар зербоби 2, Садирова С.С. дар асоси омӯхтани сарчашмаҳои ба мавзӯи диссертатсия тааллуқ дошта ба хулосае омадааст, ки усулҳои гардолудкунӣ ва самарани истифодаи онҳо дар қорҳои селекционӣ тавассути сарчашмаҳои зиёди илмӣ баррасӣ гардида, масъалаи истеҳсол ва истифодаи тухмиҳои гетерозисии пахта дар сатҳи лозима омӯхта нашуда, таҳқиқотҳои илмӣ асоснокшударо талаб менамояд.

Боби 2. Оиди баҳодихӣ таҷрибаҳои саҳроӣ доир ба занбӯргардолудкунии навъҳои пахта бо мақсади гирифтани тухмии дурагаҳо дар ду қитъа, таҷрибаҳои алоҳидаи дурагаҳои дохилинамудӣ ва байнинамудӣ бахшида шудааст. Дар ин боб, вобаста ба ҷойгиршавии табию, ҷуғрофӣ, қабати ҳосилхезӣ ва таркиби хок, ғизодихӣ ва обмонии иловагӣ, ҳарорати ғаёли солна дар минтақаи омӯзишӣ дар солҳои 2015-2018, ҷамъи боришоти солна, усулҳои гузаронидани таҳқиқотро муайян намудааст, дар заминҳои обёришавандаи водии Вахш, ки ин маҳзани илмӣ пураарзиш мебошад.

Боби 3. Унвончӯ Садирова Сумайро Саидахмадова дар ин боб аз омӯхтани имкониятҳои гардолудкунандагии занбӯрҳо, бо роҳи шиддатнок сохтани сергардолудкунии гулҳои пахта бо мақсади ба даст овардани тухмиҳои дурагавӣ бо самарани баланди гетерозис оғоз намуда, дар асоси додани баҳои қиёсии самаранокии вариантҳои занбӯргардолудкунӣ, дастӣ ва бошиддати навъҳои пахта аз рӯи сифати нах ва ҳосилнокии пахта ба натиҷаҳои дилхоҳ расидааст.

Натиҷаи баҳисобгирӣ дар қитъаи дурагакунонии дохилинамудӣ, дар оғози гулкунӣ фарқи байни вариантҳо ва байни навъҳо дар баландии пояи асосӣ ва баландии буғуми гулпайдокунанда калон набуда, дар қитъаи дурагакунонии байнинамудӣ, ки он ҷо ду намуди алоқаманди навъҳо аз рӯи миқдори навдаҳои ҳосилдеҳ ва баландии буғумҳои гулпайдокунанда ин фарқиятҳоро унвончӯӣ нишон додааст. Нишондоди баланди шахдҷудокунии гулдонҳои гули пахтаро муаллиф дар соатҳои аз 10 то 12 ба қайд гирифтааст, ки навъи Сорбон ба 9,53, навъи Суғдиён-2 ба 8,77 ва дар навъи 9326-В ба 17,46г баробар гардидааст. Фоизи аз ҳама баландтарин шахдонҳои дохилипумбакиҳо 65,1% дар навъи 9326-В ва пастаринаш дар навъи Суғдиён-2 20,7% мебошад. Миқдори шахд дар

гули навъҳои Сорбон 0,20мг, 9326-В 5,40 мг, қанди умумӣ дар шахд дар навъи 9326-В 19,9% ва дар навъи Суғдиён-2, 38,7%- ро ташкил додааст.

Сумайро Саидахмадовна мувофиқи мушоҳидаҳои кори занбӯрҳоро дар хелҳои гуногуни шахдонҳои гулӣ нишон додааст, ки онҳо ҳам аз шахдонҳои дохилипумбагӣ ва ҳам аз берунигулӣ шахд чамъ карда метавонанд. Муаллиф дар таҳқиқоти илмии худ нишон медиҳад, ки занбӯри асал аксаран аз шахдонҳои дохилипумбагӣ истифода бурда, боиси гардолудшавии бештари гулҳо мегарданд.

Унвонҷӯ муқарар намудааст, ки суръати равуои занбӯрҳо ба шахдонҳои дохилигулӣ хусусияти навъӣ алоқаманд буда, дар навъи 9326-В аз 45,7 то 82,9% занбӯрҳо ба гулҳо равуоқунанда ба ҳиссаи шахдонҳои дохилипумбакӣ рост омадааст.

Натиҷаи таҳқиқотҳои Садирова Сумайро Саидахмадовна нишон дод, ки дар солҳои 2016-2017 дар варианти занбӯргардолудкунӣ вазни кӯрак дар дурагакунии дохилинамуди навъҳои Сорбон х Суғдиён-2 ба 5,6-5,8г ва гардолудкунии дасти бо гарди сард ба 5,2-5,3г баробар гардид, ки дар варианти занбӯргардолудкунӣ 0,4-0,5% зиёд аст. Инчунин, дурагакунонии дохилинамудӣ навъҳои Суғдиён-2 х Сорбон ва Сорбон х Суғдиён-2 бо варианти занбӯргардолудкунӣ мутаносибан ҳосилнокии пахта 39,0 - 37,6 с/га ва дурагакунонии байнинамудӣ навъҳои Сорбон х 9326-В варианти занбӯргардолудкунӣ ба 37,7 с/га расидааст.

Муаллифи диссертатсия қайд менамояд, ки саноати бофандагӣ бо суръати таракқӣ намуда, дар назди селесинерон вазифа мегузорад, ки навъ ва дурағаҳои нави сермахсули дорои тенологии сифати баланди нахро ба даст оранд, ки дар дурагакунии дохилинамудӣ ҳангоми гардолудкунии дастӣ 35,2-35,6% мустаҳкамии нах 4,9 г.с. ва дар варианти занбӯргардолудкунӣ бошад, мутаносибан 35,3 – 36,6%-ро ва 5,0- 5,1 г.с. ро ташкил медиҳад, ки ин бисёр натиҷаи хуби селекционии сифати тенологии нахи пахта мебошад.

Дар кори диссертатсионӣ қайд шудааст, ки омӯзиши усулҳои гардолудкунӣ, хусусан бо кумаки занбӯрҳо қувваи сабзиши тухмиҳои гирифта баланд шудааст. Баромади баланди тухмиҳои дураға бо гардолудкунии дастӣ аз ҳамбастакунии навъҳои Сорбон х 750-В 36,6-39,7% Сорбон х 9326 –В 45,5 -48,5%, бо оилаи занбӯри асал гардолудкунӣ навъҳои Сорбон х 9326-В 34,7 – 34,8% ва Сорбон х 750 В 37,1 -39,1%-ро ташкил намудааст.

Унвонҷӯ дар таҳқиқотҳои бисёромилаи худ ба хулоса меояд, ки ҳангоми истифодаи навъи Сорбон ҳамчун мавод қувваи гетерозис нисбат ба дурағаи Суғдиён-2 бештар буда, ин нишондод дар дурағаи Сорбон х 9326-В бештар ба қайд гирифта шуд, ки афзоиши ҳосилнокӣ ба 16,9 с/га нисбат ба волидайнҳо ташкил дод.

Боби 4. Оиди дуруст интиҳоб кардани чуфти волидайнӣ, ки дар заминаи агротехникаи баланд рӯёнда мешаванд, дурағаҳои дохилинамудии гетерозисӣ нисбат ба дурағаҳои байнинамудии сазовори диққат аст. Барои амали гардидани он Садирова С.С. дар таҳқиқотҳои солҳои 2017-2018 нишонаҳои маркерӣ чихати ҷудокунии дурағаҳо аз

гайридурагаҳо аз рӯйи хосияти фосилавии рангнокии лавҳачаҳои баргӣ дар тухмпаллаҳои баргҳои нешҳои дурагавӣ бо истифодаи шакли генетикии сурхбарг ба сифати яке аз волидон навъи Акала бо навъҳои ватании Суғдиён-2 ва Сорбон истифода намуда натиҷаҳои дилхоҳ ба даст овардааст. Самаранокии иқтисодии истифодаи гетерозиси ба таври гардолудшавии дастӣ зарар ба - 2371 сомонӣ ва бо оилаи занбӯр-гардолудшавӣ бошад, ҳаҷми даромади соф ба 7025 сомонию 78 дирам ба 1 га расидааст. Ҳамзамон, муаллиф натиҷаҳои ба даст овардаашро ба истеҳсолоти кишоварзӣ барои тасдиқи истеҳсолии он солҳои 2017-2018 дар водии Вахш ҳосилнокии миёнаи дурагаҳои гетерозисии F₁-и дохилинамудӣ 30,6 ва байнинамудиҳо 39,0 с/га-ро ташкил додааст, ки муқоиса ба волидайн зиёд серҳосил буд ва ё 3,1 ва 9,8 с/га болотар аз ҳосили миёнаи ду волиди шакли волидайн боло бурда, барои парвариши гетерозиси F₁ асос шуда метавонад, гузаронида шудааст.

Дар хулосаи диссертатсия унвончӯ дар ҳаҷми 3,5 саҳифа натиҷаи таҳқиқотҳои бисёромилаи гузаронидаи худро бо боварӣ чамъбаст намудааст. Натиҷаҳои тухми гибридҳои гетерозиси дохилинамудӣ ва байнинамудӣ навъҳои пахта бо роҳи ҷуфтикунии оилаи занбӯри асал дорои самараи баланди иқтисодӣ буданаширо менависад.

Дар кори диссертатсионӣ эродҳои зерин мушоҳида мешаванд:

1. Дар диссертатсия хатогиҳои имлоӣ ва техники ба ҷашм мерасанд, дар саҳ 7,12,18,60 ва ғайра.
2. Тарҷумаи русии автореферат дар саҳ 31,37,38 бо матни тоҷикии автореферат баъзе калимаҳо мувофиқат намекунад.
3. Дар автореферат ҷадвали 12 мавҷуд буда, лекин дар матн нишон дода нашудааст.
4. Хуб мешуд, ки дар диссертатсия пас аз тамомшавӣ ҳар як боб хулосаи умумӣ пешниҳод карда мешуд.
5. Аз кори диссертатсионӣ фаҳмидан мумкин аст, ки қувваи гетерозисии дурагаҳои байнинамудии пахтаро Шумо омӯхтаед, агар не, бори аввал кӣ омӯхтааст.

Эродҳои дар ин ҷо баррасишуда, на он қадар ҷиддӣ буда, ба мазмун ва муҳтавои кори илмии мазкур таъсири манфии худро намерасонад.

Хулосаи умумӣ

Унвончӯ Садирова Сумайро Саидахмадова барои дарёфти илмии номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯйи ихтисоси 06.01.05 – селекция ва тухмипарварии растаниҳои кишоварзӣ сазовор мебошад.

Мутобиқати диссертатсия ва автореферати он ба талаботи “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ” (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 26 ноябри соли 2016, №505). Автореферат мазмуни асосии таҳқиқоти диссертатсияро ифода намуда, дар он натиҷаҳои асосии барои ҳимоя пешниҳодшуда ба пурраги шарҳ дода шудаанд.

Аз ин ҷост, ки аз рӯйи мазмуни илмӣ ва шакли таҳияи диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои кишоварзӣ дар мавзӯи “Таъсири гардолудкунандаҳо ба пайдошавии унсурҳои ҳосил дар

дурагаҳои гетерозисии пахта дар шароити водии Вахши Ҷумҳурии Тоҷикистон” ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки он ҳамчун кори илмӣ-тахассусӣ ба ҳисоб рафта, дар он ҳалли масъалаҳои муҳим ва бартарият доштаи илмҳои кишоварзӣ, ки ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон банди 7 “тартиб додани дараҷаҳои илмӣ” ҷавобгӯ мебошад. Умуман, мавзӯи актуалӣ буда, дар он унвонҷӯ масъалаҳои соҳаи селекция ва тухмипарварии растаниҳои кишоварзиро барои гирифтани гетерозисии пахта дар шароити водии Вахш ба роҳ мондааст. Ҳамаи далелҳо аз он гувоҳӣ медиҳад, ки кори илмӣ мазкур сазовори баҳои баланд буда, муаллифи он арзандаи дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯи ихтисоси 06.01.05-селекция ва тухмипарварии растаниҳои кишоварзӣ мебошад.

Мудир лабораторияи генетикаю селекцияи растаниҳои Институти биологии Помир ба номи академик Х.Ю.Юсуфбеков академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои кишоварзӣ, узви вобастаи АМИТ
Тел: 935675416
E – mail:ahmad79.79@mail.ru

Абдуламонов Қозимамад

Имзои Қ. Абдуламонов -ро тасдиқ мекунам:
сардори шуъбаи кадрҳо ва корҳои махсуси академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Муродова Матлуба Рахмоновна

« 13 » 03 2025